

і підприємства в часі латинських свят, а властителів Українців, або начальників українських інституцій подає до суду... Увільняючі судові вироки, як пр. в справі Нар. Торговлі в Тернополі, якого звільнено від вини і кари правосильним ви роком суду повітового в Тернополі з 22 марта 1923 за це, що дня 8 грудня 1922 не замкнув склепу Нар. Торговлі, не мають на поліцію ніякого впливу і вона протизаконно змушує дальше наших промисловців, ремісників і купців святкувати польські свята”¹⁵.

Таким чином, практично усі суспільні верстви зазнавали переслідувань, заборон з боку офіційної польської влади, це свідчило про те, що влада проводила планомірну, цілеспрямовану і тотальну асиміляційну і колонізаційну політику у відношенні до українців Східної Галичини, обмежувала їхні природні права на рідну мову і самобутню культуру, у кінцевому підсумку це призводило до загострення етнічних протистоянь і поглиблення кризових явищ в українсько-польських відносинах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – К., 1994. – С. 252–253; 2. Народний Ілюстрований Календар Товариства “Просвіти” за звичайний рік 1926. Річник 48. – Львів: Коштом Товариства “Просвіта” у Львові з друкарні видавничої спілки “Діло”, Ринок ч. 10, 1925. – С. 246; 3. Діло. Виходить щоденно рано. Ч. 209 (10090). Рік ХLI. – Львів, четвер 27. грудня 1923; 4. М. Полоницький. До сонця // Наш прапор Ілюстрований дводенник. Виходить що другий день: у понеділок, середу і п’ятницю. Рік VI. Ч. 124 (721). – Львів, серeda, 4 листопада 1938; 5. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії. – К., 1993. – С. 204; 6. Центральний державний історичний архів у м. Львові. – Ф. 179. – Оп. 2. – Спр. 53. – Арк. 8; 7. Львівська кураторія “самовизначає”. Інтерпеляція послів Українського Клубу до міністра віросповідань і публичної освіти в справі заборони Кураторії львівського шкільництва округу уживати в українських середніх школах в публичних документах слова “український” // Діло. Виходить щоденно рано. Ч. 61. (9.942). Рік ХLI. – Львів, серeda 20. червня 1923; 8. Феліньскі М. Українці у відродженій Польщі. Накладом Польського Інституту Співпраці з Закордоном у Варшаві. – Львів: Друкарня Ставропігійського Інституту у Львові, 1931. – С.7, 12; 9. Учитель. – 1923. – Ч. 1. – С. 12-13; 10. УСЕ Універсальний словник-енциклопедія / Гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. – К., 1999. – С. 1073. 11. Podreczny poradnik dla kierownikow i nauczycieli szkol powszechnych. – Lodz, 1935. – S. 28; 12. Арештування в Золочеві // Новий час. Ілюстрований популярний часопис. Ч. 285 (4485). Рік XVI. – Львів, четвер, 22. грудня 1938; 13. Заборона імпрез // Новий час. Ілюстрований популярний часопис. Ч. 2. (4494). Рік XVII. – Львів, вівторок, 3 січня 1939; 14. Поліція забороняє співати український національний гимн // Діло. Виходить щоденно рано. Ч. 123. (10.004). Рік ХLI. – Львів, вівторок, 4 вересня 1923; 15. Баран С. Примус святкування латинських свят // Діло. Виходить щоденно рано. Ч. 119. (10.000). Рік. ХLI. – Львів, четвер, 30 серпня 1923.

О.П. Рабенчук

РОБСЕЛІНСПЕКЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ УСРР. СФЕРА РАДІОМОВЛЕННЯ (КІНЕЦЬ 20-Х – ПОЧАТОК 30-Х РР. ХХ СТ.)

Радіо було одним з могутніх важелів впливу радянської держави в її боротьбі за “генеральну лінію” партії в галузі національно-культурного будівництва, розгортання культурної революції та в боротьбі за виховання народних мас у комуністичному дусі. Надійним помічником більшовиків у цій боротьбі виступав партійно-державний орган – Центральна Контрольна Комісія – наркомат Робітничо-селянської інспекції (ЦКК-НК РСІ).

На початку 20-х рр., коли територія України була ще мало радифікована, особливу роль відігравало Радіотелеграфне агентство України (РАТАУ) – республіканський інформаційний орган, що збирав у межах України політичні та економічні відомості, які надсилались до органів преси та різних радянських установ, задля чого РАТАУ видавало інформаційні бюлетені та вісники українською та російською мовами.¹ Провівши восени 1925 р. перевірку агентства, Робітничо-селянська інспекція визнала за необхідне відповідно до вимог влади внести зміни до положення про його роботу (що було затверджене ще в 1922 р.) і розробила його новий проект. Оскільки за характером діяльності в РАТАУ зосереджувалась найрізноманітніша інформація про ситуацію в країні, РСІ особливо гостро поставила питання про те, як вона використовується, в якій формі подається широкому загалу і ким. Інспекція встановила, що кількість партійних працівників

в агентстві була недостатньою (на керівній посаді був лише один, а всього 3 члени партії). Внаслідок чого РСІ звернулась до ЦК КП(б)У з пропозицією негайно призначити на відповідальні посади в РАТАУ партійних працівників з відповідним стажем (літературним чи адміністративним), а також організувати постійне політичне керівництво ним з боку вищих партійних установ, що мало здійснюватись шляхом періодичних доповідей керівників РАТАУ секретареві або відділу друку ЦК КП(б)У(що до того було несистематичним).² Крім цього, адміністрації агентства пропонувалось вжити рішучих заходів щодо охоплення всієї України мережею кореспондентів, оскільки з 36 корпунктів регулярно діяли лише 18,³ і організувати політичне інформування села та низового радянського апарату через гучномовне радіо.

Початок розвитку радіофікації та радіомовлення в Україні припадає на 1925-26 рр., коли тут було лише 3 станції з 3 передавальниками, що охоплювали радіоефіром невелику територію. Для поліпшення ситуації у цій галузі зв'язку 25 грудня 1924 р. РНК СРСР доручив наркомату пошти і телеграфу (НКПТ) збудувати нову потужну станцію в Харкові для широкого радіомовлення в Україні і для забезпечення можливості в разі необхідності підтримувати зв'язок з Москвою радіотелеграфом. Нова станція, яку було закінчено в 1927 р., мала також посилити Київську та Одеську станції і впливати на радіотрансляції прикордонних територій, оскільки закордонні станції в Ковно, Молодечно, Варшаві постійно "заглушали" центральні радянські передачі в цих регіонах, що ніяк не могло влаштувати більшовицьку владу.⁴

Для поліпшення справи радіофікації РНК у червні 1927 р. доручив НКО в особі Українського радіографофонного товариства ("Укрграмто") забезпечити села радіоустановками до жовтневих свят. За даними Робсельінспекції, на 1 лютого 1928 р. "Укрграмто" разом з Держелектротрестом здали до експлуатації 793 радіоустановки, але, як показала практика, одразу з багатьох округ (Сумської, Полтавської та ін.) почали надходити скарги про несправність радіоприймачів. На Київщині в період жовтневих свят радіоустановки працювали 2-3 дні, а потім половина виходила з ладу.⁵ До цього призводило безліч причин: радіоприймачі складались поспіхом, зарядні батареї до них випускались неякісними, апаратура в селах зберігалась в сирих приміщеннях, що прискорювало її псування.

Перевіряючи на вимогу харківського окружного відділу ДПУ діяльність заводу "Українрадіо", РСІ встановила ряд серйозних моментів безгосподарності в його виробничому процесі, які мали пряме відношення до вище наведених фактів швидкого псування апаратури.⁶ Устаткування та кваліфікація робітників підприємства була на належному рівні, але внаслідок неякісної заготовлі матеріалів випускався брак, а через байдуже ставлення відповідних працівників до своїх обов'язків завод часто стояв без роботи, виготовляв неточні фабрикати. Беручи до уваги те, що на 1928 р. з трьох основних виробничих одиниць, які займались постачанням на ринок подібної апаратури, дві згортали свою діяльність, Робітничо-селянська інспекція вважала такий стан речей неприпустимим і вимагала від відповідних органів вжити необхідних заходів для поліпшення ситуації у цій галузі.

На 1 жовтня 1928 р. В Україні було зареєстровано 39 829 приймальних радіоустановок, з них по містах – 34 016, на селі – 5 813 (0,11% від загальної кількості селянських дворів), гучномовців було 2 775. Сільська дротяна радіомережа на початок першої п'ятирічки охоплювала до 2 120 сілрад. Порівнюючи з Західною Європою, де на 1000 чол. (1928 р.) пересічно припадало 31,2 приймальники (Німеччина – 41, Данія – 62, Латвія – 8), в Україні їх було 1,7⁷ та й вони, як ми бачимо, були поганої якості і вимагали реконструкції.

Восени 1928 р. з "метою повного охоплення та організації широких кіл населення по розвитку й вивченню радіо та пристосування його в інтересах соціалістичного будівництва та в обороноспроможності країни" було створено товариство "Друзів радіо". Перевіривши його діяльність восени 1930 року, Президія ЦК КП(б)У та Колегія НК РСІ констатували, що за час свого існування товариство не впоралося з покладеними на нього важливими "політичними завданнями" щодо розвитку радіоаматорства серед робочих мас, а його Рада не змогла впорядкувати фінансовий стан та налагодити керівництво мережею радіотовариств. З подання Робсельінспекції за розвал організації колишнього заступника предревкомісії Луцького та

колишніх генеральних секретарів товариства Потанчика та Степового було притягнуто до судової відповідальності.⁸

Незважаючи на зусилля прискореними темпами налагодити радіомовлення в республіці, владі не вдалося подолати перешкоди, які постійно існували протягом тривалого часу. Нестача радіообладнання і його низька якість увесь час заважали більшовикам досягти найбільшої ефективності в ході їх агітаційних кампаній (сільськогосподарських засівних чи збиральних, антирелігійних, присвячених жовтневим подіям тощо) та у висвітленні питань соціалістичного будівництва.

В 1931 р. до НК РСІ з різних регіонів України надходили скарги про невиконання замовлень на радіоапаратуру, про відсутність зарядних батарей, несправність радіоустаткування, а то й зовсім присилання радіодеталей без замовлення, на які не було попиту і для яких не було відповідного обладнання.⁹

В доповідній записці групи культури і кадрів до ЦКК про стан і роботу Всеукраїнського радіокомітету (ВУКР) за грудень 1933 р. зазначалось, що на Україні було (за неточними даними через незадовільність обліку) 570 радіовузлів, 700 радіоаудиторій, 287,6 тис. точок дротяної мережі і 80 тис. ефірної мережі, але з наявних 570 радіовузлів 15% було зіпсовано, а решта – на 50% зношена, 60% ефірних точок не працювало зовсім.¹⁰ Робітничо-селянською інспекцією було також встановлено, що, наприклад, у Ворошилівському районі (Донбас) з 45 радіоточок працювало (та й то незадовільно) лише 12, що було характерним для всіх районів регіону.

Однією з причин такого негативного стану справ в радіомережі була підпорядкованість її різним відомствам (НКО, НКЗему, ВУРПС) і їх незадовільним ставленням до неї, тому НК РСІ звернула їх увагу на ці недопустимі явища і зауважила, що до них будуть вжиті “суворі стягнення”, при неліквідації останніх.

В умовах суцільної колективізації і наступу на українське селянство більшовицька влада намагалась використати всі можливі засоби якнайшвидшого доведення до підлеглих виконавців своїх розпоряджень. У квітні 1933 р. ЦК ВКП(б) видав постанову про використання радіо в колгоспах, радгоспах і МТС. Протягом двох місяців планувалося встановити односторонній радіозв'язок з усіма політвідділами МТС та радгоспів. Всі матеріали, розпорядження, вказівки, лекції та інше мали передаватися з центру через всеукраїнську та обласні передавальні радіостанції. На місцях політвідділи мали приймати їх встановленими в своїх приміщеннях радіоустановками, при яких також влаштовувались радіоаудиторії на 20 чоловік з телефонною трубкою від радіоприймача для кожного.¹¹

Але, як зазначала Робсельінспекція, у вересні того ж року, постанова ЦК ВКП(б) вчасно виконана не була. Із запланованих 672 радіоаудиторій на 15.06.1933 р. було встановлено лише 379. Ухвалу про здачу в другому і третьому кварталах трансляційних вузлів в Одеській та Дніпропетровській областях виконано також не було, технічна якість багатьох радіоаудиторій виявилась низькою (Петропавлівська, Анадольська, Громівська МТС та багато інших). За цими фактами РСІ прийняла ухвалу, згідно якої відповідним інстанціям доручалось негайно закінчити роботу по радіофікації МТС, а за “злочинно-неуважне ставлення” до вищенаведеної партійної постанови Одеська обласна КК-РСІ наклала парттягнення на завідуючого Одеським відділом зв'язку Белімова та на зав. радіосектором Горбатенко.¹²

В руках більшовиків радіомовлення було “класовим знаряддям”, що організовувало трудящі маси і “підносило їх творчий ентузіазм в боротьбі за побудову соціалістичного суспільства”. До обов'язків ЦКК-НК РСІ входило пильно слідкувати за тим, щоб це “знаряддя” приносило максимальну користь радянській сталінській системі, що в кінці 20-х рр. набувала сили і починала нищити будь-які відступи від своїх “канонів”. За внутрішньою регламентацією системи радіомовлення всі радіопрोगрами, що виходили в ефір, мали ретельно перевірятись і складатись наперед на місяць чи на тиждень.¹³ Їх складали відповідальні виконавці, потім передавали на редагування редактору, а ті, в свою чергу, – на остаточний розгляд політконтролю, що затверджував лекційний матеріал до мікрофону. Як правило, всі лекції мали зачитуватись з написаного оригіналу, за винятком деяких відповідальних урядових доповідачів. Після кожної лекції політконтроль подавав рапорт до завідувачів того чи іншого сектору про її якість і недоліки,

а завідувачі потім робили відповідні зауваження лекторам чи представникам організацій, за дорученням яких читались лекції.¹⁴ Але в реальному житті всі ці норми не завжди виконувались. 27 червня 1931 р. в постанові об'єднаного засідання президії ЦКК та колегиї НК РСІ в справі радіомовлення в Україні зазначалось, що не всі лекції та доповіді перед передавачем зачитувались з написаного тексту, тому програми художніх пересилань часто були “ідеологічно невитримані”. Крім цього, Робсельінспекція відзначала низький рівень дисципліни в апараті радіостанцій, що призводив під час трансляцій до довгих, нічим не викликаних пауз, плутанини заголовків, шуму, виключення мікрофону посередині виконання художніх номерів, позіхань, читання тексту скоромовкою для швидшого його закінчення. Вказуючи Радіоуправі на всі ці явища, РСІ поставила перед нею завдання: негайно вжити заходів для їх усунення.¹⁵ Перевіряючи в серпні того ж року Київський радіоцентр, Робітничо-селянська інспекція досить “детально” (в дусі часу) зупинилась на аналізі роботи його художньо-музичної частини, зазначаючи, що “репертуар був засмічений цілою низкою творів ідеологічно непридатних до виконання”. Деяким з них, що входили до бібліотеки художнього репертуару, РСІ давала наступну характеристику: “Спартакіада” Давиденка і Шехтера – з музично-шкідливим супроводом; “На первое мая” – слова Орешика – в напіврелігійних тонах; “Ой, сурмо, грай” Прибиля – у фокстротній інтерпретації”. Ці та інші твори було знято з репертуару, але, як зазначала РСІ, радіо-бібліотека була “ще недостатньо перевірена”, що треба було зробити негайно, вилучивши “шкідливий репертуар”. КК-РСІ також звертала увагу радіоцентру на те, що він багато ефірного часу надавав класичній музиці, недостатньо приділяючи уваги революційній; пропонувала більше висвітлювати досягнення пролетарського літературного руху, зокрема, народів СРСР, запровадити постійну лекційну систему щодо висвітлення марксистського повоєнного літературного руху, а також частіше транслювати вечори окремих пролетарських письменників “з відповідним марксистським висвітленням їхньої творчості”. На основі матеріалів інспекції РСІ постановила змінити керівництво радіоцентру, а Київському міському партійному комітету збільшити увагу до його роботи.¹⁶

ЦКК-НК РСІ, будучи інструментом політики партії більшовиків, на початку 1930-х рр. допомагала їй вести боротьбу з національно свідомими українськими силами, звинувачуючи і тавруючи ні в чому не винних людей. Доповідаючи у кінці 1933 р. вищим партійним інстанціям про стан і роботу Всеукраїнського та Харківського обласного радіокомітетів, наркомат РСІ зазначав, що кадри основних відповідальних робітників тут були “засмічені класово-чужими, націоналістичними елементами. За останній час внаслідок перевірки в апараті ВУКР звільнено 27 таких осіб, в Харківському облрадіокомітеті виявлено і знято 10 петлюрівців, білогвардійців, куркулів тощо”. Робсельінспекція зазначала, що “засміченість ворожими силами” була наслідком поганого добору кадрів Всеукраїнським радіокомітетом та через відсутність в його штаті “міцного партійно-комсомольського прошарку” (11,2% членів партії і 8, 8% чл. комсомолу), що призвело до “низького рівня якості радіомовлення та протягування через мікрофон невитриманих, шкідливих матеріалів (наприклад, радіокомпозиція Димінського “Я перекладаю”, передана в 1932 р., в якій в суто негативних фарбах подається колгоспне будівництво)”.¹⁷ Даючи звіт на початку 1934 р. про роботу Київського радіокомітету, комісія ЦКК-НК РСІ наголошувала на тому, “що радіо являє собою дуже цікаве поле для проведення окремими особами своєї ворожої шкідливої роботи, свого класового опору переможному соціалістичному наступу на капіталістичні рештки”. Ці слова – яскраве свідчення того, з яких позицій підходила Робітничо-селянська інспекція до перевірки радіоустанов України. Звітуючи далі, РСІ констатувала, що “низка ідеологічних збочень”, які “допустив” радіокомітет, виникла внаслідок “намагань національно-петлюрівського елемента просунути свою контрреволюційну контрабанду” і “певного послаблення більшовицької пильності”. До неблагонадійних осіб був зарахований “відомий петлюрівець Атамановський, що всього за декілька днів своєї роботи на радіо подав низку шкідливих робіт” (заперечив позитивну роль К. Лібкнехта та Р. Люксембург, а есерів-терористів, що вчинили замах на В. Леніна, змалював “як просто карних злочинців”). В галузі літературного мовлення низку “політичних помилок” приписали письменникам Чепурному та Савченко, що працювали літературними редакторами (за “невірне” висвітлення стану колгоспного села в 1933 р., при порівнянні його з

1926 р.). В сфері музичного мовлення був підданий тавруванню музредатор проф. Грінченко, який “протягом відносно довгого часу проводив свої націоналістично-буржуазні тенденції, поруч з висуванням відвертої троцькістської контрреволюційної теорії про неможливість побудови соціалістичної пролетарської культури, поки існує класова боротьба, всіляко намагався ідеалізувати дрібнобуржуазних і національно настроєних українських композиторів як Лисенко, Степовий, Синиця”¹⁸.

Отже, контролюючи радіосправу в Україні впродовж кінця 1920-х – початку 1930-х, Робсельінспекція в ході своїх перевірок звертала увагу на різні аспекти розвитку цієї сфери, які на початку 30-х рр. все більше зводились до вишукування і таврування “націоналістичних та ворожих елементів”.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО України.- Ф. 539.-Оп.4.- Спр. 1080.- Арк.6; 2. Там само. - Оп.3.-Спр. 1289.- Арк. 12; 3. Там само. - Спр. 1290.- Арк.130; 4. Там само. - Оп. 5. - Спр. 1108.- Арк. 22; 5. Там само. - Оп.6. - Спр. 147. - Арк.1; 6. Там само. - Оп.7. - Спр. 1188. - Арк. 2; 7. Там само. - Оп. 8. - Спр. 1193. - Арк. 69; 8. Там само. - Оп. 14. - Спр. 544. - Арк. 2; 9. Там само. - Оп. 8. - Спр. 1194. - Арк. 11, 14, 25; 10. Там само. - Оп. 11. - Спр. 954. - Арк. 95; 11. Там само. - Спр. 1081. - Арк. 2; 12. Там само. - Спр. 1062. - Арк. 263; 13. Там само. - Оп. 6. - Спр. 214. - Арк. 66; 14. Там само. - Оп. 10. - Спр. 1107. - Арк. 1, 57; 15. Там само. - Оп. 8. - Спр. 1193. - Арк. 60; 16. Там само. - Оп.9. - Спр. 1421. - Арк. 85-87; 17. Там само. - Оп. 12. - Спр. 96. - Арк. 11, 12; 18. Там само. - Спр. 95. - арк. 5.

А.І. Безуглий, Н.О. Гушинець

РЕПРЕСІЇ СЕРЕД ПРАЦІВНИКІВ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ВІННИЧЧИНИ У 30-ТІ РР. ХХ СТ.

Для людей старшого покоління згадка про 1937-38 рр. асоціюється з масовими злочинами сталінського режиму. Це був період, коли більшовицький терор досяг свого апогею і набув масштабів національної катастрофи¹.

Колесо масових репресій не обійшло і Поділля. Несподівано страшна біда увійшла в родину Наперальських. Чоловіка та батька, Климентія Матвійовича, головного інженера Ситківецького цукрового заводу постановою III відділу УДБ НКВС УРСР звинуватили в причетності до контрреволюційної організації, яка нібито діяла на цукрозаводі. При обшуку було вилучено: диплом, листи, рушницю, порох – 2,5 кг, капсулі – 1000 шт., дріб – 5 кг, набой – 22 шт., свинцю – 3 кг. Заарештованого було кинуте до Вінницької в’язниці. Почалося фабрикування слідчої справи за №32836². Хоча самої “справи Наперальського” не існувало в природі, проте його потрібно було зробити черговим “співучасником” гучної справи про шкідництво в цукровій промисловості області, що розкручувалася Вінницьким управлінням НКВС. Тому все залежало від майстерності слідчого. Вести її було доручено одному з “найдосвідченіших” майстрів заплічних справ, начальнику III-го відділу УДБ ВОУ НКВС ст. лейтенанту держбезпеки Толчинському³. Терміни для ведення слідства були вкрай жорсткі, “конвеєр смерті” працював на повну потужність, а тому й методи роботи було обрано відповідні. Спочатку потрібно було заставити підсудного визнати себе винним. Потім необхідно було навести конкретні приклади його злочинної роботи, яка мала бути всебічною та пов’язаною із діяльністю інших людей. Не дивно, що за сценарієм, окрім Климентія Матвійовича, були втягнені й інші, хто з подібними звинуваченнями вже знаходився у в’язниці і чия доля була безапеляційно вирішена. Так, на момент арешту Наперальського К.М. у в’язниці вже знаходилися: Франке А.Л. – заступник головного інженера Вінницького цукротресту; Станкевич Г.М. – інженер Вінницького цукротресту; Карпинський М.Ф. – головний інженер Бабинського цукрозаводу; Камінський С.А. – головний інженер Городянського цукрозаводу; Странський А.Й. – головний інженер Ялтушківського цукрозаводу та інші⁴.

З документів слідства і розставлених в ньому акцентів можна з’ясувати, що фатальне значення для Наперальського мала його національність та соціальне походження. Народився